

Спекулятивний реалізм чи протопії - кому віддасть перевагу непередбачуване майбутнє? Швидше за все, з'являться нові, не менш яскраві ідеї, які конкуруватимуть і співіснуватимуть пліч-о-пліч. Архітектура – невід'ємна частина цього процесу, що вимагає постійного філософського переосмислення своєї суті та призначення.

ІСТОРИЧНИЙ ЦЕНТР ОДЕСИ

Малашенкова В.О., к. арх., доцент, Бахарєва Д.С., здобувач
(Одеська державна академія будівництва та архітектури)

Вивчення історії міста чи поселення не буде повним без знання історії містобудування, архітектурних пам'яток та діяльності архітекторів минулих років. Історичний центр Одеси насичений історичними пам'ятками, які досі є перлинами нашого міста.

Південний колорит міста Одеси, її своєрідний шарм завжди привертала до себе увагу і надовго причаровували. Справедливо вважається, що однією з найбільш визначальних особливостей Південної Пальміри є виразна і неповторна архітектура. Саме завдяки привабливому містобудівному середовищу, формування якого відбувалось протягом кінця XVIII - початку XX ст. під впливом європейських архітектурних традицій, Одеса отримала славу європейського міста та назву «маленький Париж». З моменту заснування, провідна роль у створенні містобудівних ансамблів та зведенні окремих будівель і споруд Одеси належала європейським зодчим, зокрема Деволану.

Планування міста – одне з найважливіших досягнень містобудування епохи класицизму. Деволан використав топографію місцевості, урахував кліматичні умови та господарське призначення міста, запропонував розмежування житлової і виробничої території у двох рівнях: на низовинній прибережній смузі розташовано порт і всі необхідні для його функціонування споруди а місто знаходиться на високому плато. Яри передбачалося використати для спуску з міста у порт. Деволан корегував свій початковий план, уточнював положення церков, майданів, центрів, але принцип структурної побудови міста залишався незмінним упродовж двох століть.

План міста і порту було затверджено 27 травня 1794 р. В серпні Деволан створив більш детальний план, за яким і було розпочато будівельні роботи. На початку 1795 р. нове місто отримало нове ім'я – Одеса.

В 1803 р. було затверджено план розвитку Одеси інженера Ф.П. Харламова, де значну увагу приділено створенню

адміністративнокультурного центру. На високому плато над морем архітектором Ф. Фраполі будується міський театр за проектом петербурзького архітектора Тома де Томона. Вражає те, що театр – центр культурного життя молодого міста, було побудовано серед перших будівель першого десятиліття існування Одеси.

У 1811 р. за планом інженера Є.Х. Ферстера було внесено деякі уточнення в попередні плани. Одеса швидко зростала. Науковці стверджують, що жодне місто Європи у XIX ст. не могло зрівнятися з Одесою. Цьому сприяли: швидкий розвиток торгівлі одеського порту, зростання населення міста, активна його забудова, динаміка інших сторін міського життя. Новий план міста 1814 р. урахував ці процеси. Територія міста надалі розширювалася за рахунок передмість.

У 1819 р. з ініціативи градоначальника О.Ф. Ланжерона архітектор Ф.Шаль при підтримці інженера-полковника К. Потье розробив новий проєкт, який передбачав на місті зруйнованої турецької фортеці на високому плато над морем створити широкий бульвар з адміністративними і культурними установами.

Планом передбачалося створення аристократичного центру міста. Реалізація плану відбувалася за активної участі генерал-губернатора Новоросійського краю М.С. Воронцова. У 1820 р. було знесено всі старі будівлі. У 1822 р. під керівництвом інженера Ф. Бугайського було сплановано місце майбутнього бульвару. У 1823 р. за кресленнями інженера Ж. Гаюї було прокладено тротуарні алеї. У тому ж році висаджено 454 дерева. Для запобігання зсувів було створено ряд терас і побудовані контрфорси.

Приморський бульвар замислювався графом М.С. Воронцовим, в першу чергу, як громадський центр. Ідея напівциркульних будинків, мініатюрної площі, доміантою якої став пам'ятник герцогу Рішельє, належить саме йому. Архітектори А. Мельников і Ф. Боффо тільки талановито її оформили. Задуманий як парадний фасад міста, бульвар являє собою високохудожній ансамбль у стилі класицизму, що з'єднує центральну частину міста з морем гігантськими сходами (арх. Ф. Боффо). Суворі та помпезні фасади розкішних «палаццо» одеської аристократії, готелі, громадські будівлі утворюють односторонню лінійну забудову, повернуту до моря. Головну ось площі закріпив пам'ятник Дюку, який розташовано ближче до сходів.

Паралельно з формуванням торгівельного та адміністративного центрів в Одесі поступово складався і соціокультурний центр. У 1840 р. змінюється вигляд театральної площі. Витягнута з заходу на схід, вона на заході була замкнена магазинами Пале-Роялю, а на сході – будинком англійського клубу, створивши систему напівізолюваних

просторів між театром і сусідніми будівлями. Театральна площа плавно переходила у Думську площу з чарівною будівлею музею історії та старожитностей (арх. Ф.В. Гонсіоровський). Весь комплекс джерелознавчих матеріалів (архітектурних, літературних, археологічних, зображальних та інших) дає підставу стверджувати, що саме територія театральної площі на перехресті вулиць Рішельєвської та Ланжеронівської і є дійсною колицкою Одеси, першим її соціокультурним центром.

Важливо відмітити, що саме тут відбувся ритуал закладання міста 2 вересня 1794 р. – було закладено перший камінь майбутньої Одеси. Перша будівля в місті належала генерал-поручику Г.С. Волконському, якому Дерібас 19 серпня 1794 року дав «відкритий лист» на землю під забудову. А 22 серпня (2 вересня) Дерібас, Волконський і Деволан, випивши вина на честь новонародженого міста, розбили келихи об перший камінь першої будівлі. На жаль цей перший будинок не зберігся, але архівні джерела, старі малюнки і гравюри, на щастя збереглися. За документами і матеріалами, що зберігаються у державному архіві та історико-краєзнавчому музеї міста, за свідченнями учасників встановлена доволі повна картина подальшої забудови цієї території, розміри будинку, його зовнішній вигляд після подальшої добудови – так званої Овальної зали, що слугувала першим одеським аристократичним клубом, місцем зборів, маскарадів, балів.

Чудові ансамблі адміністративно-культурного парадного центру міста доповнювали дворянські садиби, кращою з яких була резиденція генерал-губернатора Новоросійського краю графа М.С. Воронцова, виконана у стилі столично-петербурського та садибно-поміщицького ампіру (арх. Ф. Боффо, 1824-1827рр.) і розташована на фланзі Приморського бульвару.

Типова для того часу садиба-палац збудована графом Потоцьким у 1819 р. на вулиці Софіївській (архітектор невідомий). Будівля, в якій зараз знаходиться художній музей, є однією з перших у місті. Вона і зараз дивує ясністю і красою пропорцій, художньою завершеністю ансамблю.

У другій половині XIX ст. Одеса вступила у пору своєї зрілості. Вона стала одним з найбільших портів світу, визначним економічним, науковим і культурним центром. У цей час помітно змінюється її архітектурне обличчя, у її забудові з'являється хаотичність і безсистемність, характерні для капіталістичного містобудування.

Проекти перспективного розвитку міста і його окремих районів не розробляються до 1920-х рр. Офіційним планом тоді вважалася зйомка місцевості, виконана архітектором Ф. Моранді ще у 1841 р.

Адміністрація та архітектори розглядали місто не як цільний планувальний та архітектурно-проектний організм, а як зібрання державних, муніципальних і приватних установ.

На відведеній великій ділянці у центрі міста архітектору вдалося втілити єдність стильового рішення, виразне угруповання об'єктів спільність масштабу та інших архітектурних надбань та створити прекрасну ансамблеву композицію навчальних корпусів.

У самому центрі міста на розі Преображенської та Дерибасівської вулиць наприкінці 1890-х рр. було зведено величний «Пасаж» (арх. Л. Влодек). Це дійсно унікальна споруда найкращого європейського зразка, що поєднувала у собі функції готелю і торгівельного центру.

Найчарівніша вулиця міста – Пушкінська, що простяглася від моря та Приморського бульвару до Привокзальної площі. Вона є прекрасним об'єктом для вивчення історії архітектури міста другої половини XIX ст., його кам'яним історичним літописом, де чітко простежується спадковість традицій попереднього та наступного поколінь.

Але справжньою перлиною Одеси, її гордістю і славою стала будівля міського театру опери та балету. В результаті всесвітніх конкурсів з 43 проектів був обраний проект віденських архітекторів Г. Гельмера та Ф. Фельнера. Театр вдало композиційно розташований на високому місті поруч з Приморським бульваром і, природно, є домінантою театральної площі. В плані він має підковоподібну форму.

Висновок. Таким чином, можна сказати, що історичний центр Одеси майже цілком складається з унікальних будівель, що вже багато років є пам'ятками культурної спадщини, що захищені містом від руйнацій та стихійних перебудов. Ці будівлі були побудовані видатними архітекторами та створили неповторний ансамбль центру міста, впізнаваного у всьому світі.

Слід зазначити, що XXI ст. розкрило широкі можливості для сучасних архітекторів. Але викликають тривогу хибні тенденції, що проявляються останнім часом у містобудуванні та архітектурі. Будівництво в історичному центрі повинно проводитися з обґрунтуванням призначення будівлі, урахування висоти навколишньої забудови та її стильових особливостей.